

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

Наталія Нападій

Київ

Стаття присвячується проблемі виховання ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людини. Проаналізовані педагогічні умови виховання ціннісного ставлення до людини засобами синтезу мистецтв.

Ключові слова: ціннісне ставлення, ціннісне ставлення до людини, мистецтво, синтез мистецтв.

В нинішній час очевидне загострення інтересу наукового та громадського життя країни та світової спільноти до проблеми людини як найвищої цінності суспільства. Педагогічна діяльність спрямовується на формування ціннісної сфери особистості, на виховання дитини у системі соціальних відносин. Соціальна значимість виховання ціннісного ставлення до людей у дошкільників є завжди актуальною, оскільки зорієнтована на загальнокультурні універсальні цінності, а також обумовлена віяннями часу. Адже від цінностей суспільства залежить його майбутнє. Викладене відображено у Конституції України, державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Діти України», Законах України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Аналізуючи зміст нової редакції Базового компонента дошкільної освіти академік А. Богуш чітко вказує, що увага педагога має спрямовуватись, зокрема, на формування особистісних цінностей дитини як своєрідного внутрішнього стрижня, ціннісної етичної орієнтації та емоційної сприйнятливості.

Дитина, дотримуючись моральних норм у обставинах, що постійно змінюються, повинна мати певні орієнтири щодо визначення лінії своєї поведінки. Т. Поніманська підкреслює, що ставлення до інших людей, їх діяльності регулюється початковими уявленнями про норми моралі у дітей старшого дошкільного віку. Тому у Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні відзначено, що провідне місце у сфері «Люди» посідає саме формування ціннісних орієнтацій, що розглядається як прилучення дитини до загальнолюдських цінностей у процесі індивідуального розвитку.

Сутність соціальної спрямованості особистості відображена у словах С. Рубінштейна: «серце людини все зіткане з її ставлень до інших людей: те чого вона варта, цілком визначається тим, яких людських взаємин вона прагне, яке ставлення до людей, до іншої людини вона здатна встановлювати». Сучасні науково-практичні дослідження відмічають посилення інтересу до соціальних аспектів виховання дітей. У Базовому компоненті відзначається, що сфера життєдіяльності «Люди» формує соціальну компетентність: навички відповідальної поведінки, свідоме ставлення до себе як до рівної з іншими людьми особистості, інтерес до людей та

спілкування з ними, готовність сприймати соціальний досвід, співпереживати, співчувати, бажання пізнавати людей, робити добро.

У дошкільному віці відбувається формування основ соціальної компетентності дитини: вміння орієнтуватися у світі людей; здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; уміння поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності.

Охарактеризувати соціальну компетентність дошкільника можна за п'ятьма складниками. На нашу думку, чільне місце посідає *ціннісний* компонент, що відображає ставлення до людини як до найвищої цінності, повага до життя і діяльності, гідності кожної людини (гуманність). Іншими складниками соціальної компетентності дошкільника є *пізнавальний* компонент – рівень і зміст знань про людину, близьких та далеких дорослих людей, людей різного віку і статі (поінформованість); *емоційний* компонент – інтерес до людей, бажання спілкуватися з ними, пізнавати їх, прагнення бути схваленим іншими людьми, уміння співчувати, співпрацювати, розуміти емоції та почуття інших і керувати своїми почуттями у процесі спілкування (чуйність); *оцінний* компонент – уміння об'єктивно оцінювати вчинки людей та їхні взаємини, бути толерантними, справедливо ставитися до людей (справедливість); *поведінковий* компонент – оволодіння етичними еталонами поведінки та спільної з іншими діяльності, вміння пропонувати, надавати і приймати допомогу, здійснювати моральні вчинки з власного бажання, уміння спілкуватись (моральна активність). Усі ці компоненти у взаємозв'язку та взаємозалежності один від одного відображають цілісний соціальний розвиток особистості дитини дошкільного віку.

Грунтовно проблема формування ціннісного ставлення дошкільників висвітлена у працях психологів: ставлення у контексті розвитку образу «Я» особистості (І. Бех), виховання цінності іншої людини (І. Белецька), ціннісне ставлення до себе і ровесників (Н. Дятленко, І. Лапченко, С. Тищенко, Ю. Приходько), ціннісне ставлення до природи (О. Колонькова), емоційно-ціннісне ставлення до природи (О. Колонькова), емоційне ставлення дитини до дорослого (С. Кулачківська), емоційно-ціннісне ставлення до навчальної діяльності (В. Кутишенко, С. Лупинович), ціннісне ставлення до рідного краю (В. Лаппо), емоційно-ціннісне ставлення до природи (В. Маршицька) та ін.

Значущість визначення та розкриття категорії ціннісного ставлення до людини для педагогічної науки та практики визначається тим, що воно відображає гуманістичне розуміння людини як абсолютної цінності та розглядається один з аспектів гуманізації педагогічних відносин. Ціннісне ставлення виявляється у стосунках дитина-педагог, педагог-батьки, батьки-діти та ін. Визначальним у ставленні однієї людини до іншої, з погляду світоглядних уявлень про духовні цінності, є Любов, яка розглядається як вихідна системоутворююча цінність і є вищим проявом емоційного ставлення. Прикладом конкретизації даної цінності є виокремлення поняття «педагогічна любов» і утвердження любові до вихованців усіма прогресивними педагогічними системами.

Реалізація об'єктивних цінностей суспільства, виконання ними регулятивної функції можливі за умови їхньої трансформації у суб'єктивні цінності або ціннісні ставлення. Це відбувається шляхом накладання емоцій на предмет, взаємодії пізнавального та емоційного утворень як психологічних компонентів людського ставлення, провідна роль серед яких належить емоційному (І. Бех). Отже, категорія ціннісного ставлення до людини активізує суб'єктивну позицію особистості щодо всіх, хто її оточує (Ю. Приходько), що дозволяє визначати прояви суб'єктивних ставлень як активність особистості (В. Мясіщев).

Важливість аналізу поняття «ціннісне ставлення до людини» визначається також тим як ставляться до людини інші. Це більшою мірою визначає її ставлення до себе, оскільки природа емоційних засобів оцінювання однією людиною інших та людиною свого внутрішнього світу є спільною. Визначальним у ставленні до людини має бути довіра, доброзичливість, повага і толерантність. Відтак набуття людиною найвищої цінності відбудеться в такій суспільній системі, в якій кожен має керуватиметься загальнозначущим моральним імперативом.

Урахування емоційного аспекту ціннісного ставлення до людини набуває особливої ваги ситуації постійно спрямованості на іншу людину, для якої є характерною емоційна вразливість, підвищена потреба в емоційній насиченості буття та виявленні до своєї особистості емоційно позитивного ставлення. Отже, емоційно ціннісне ставлення особливо актуалізується при вихованні дитини дошкільного віку, у ставленні до неї як до цінності, що попереджує прояв негуманного відношення і є необхідною передумовою виховання почуття цінності іншої людини (І. Бех). Останнє зумовлене тим, що формування основ ціннісного ставлення є двобічним, взаємозворотним процесом, на основ якого виявляється ціннісне ставлення батьків, педагога і дитини-вихованця один до одного.

Психологічні особливості ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до іншої людини досліджувались В. Ситніковим. Він стверджує, що ставлення дитини до інших людей, а як результат і узагальнений образ людини, що формується під впливом цього ставлення, містить два види уявлень: чітко усвідомлені уявлення, які мають певну структуру і достатньо легко вербалізуються, та невизначено-інтуїтивні уявлення, котрі майже не усвідомлюються, не мають чіткої структури, а тому майже не піддаються вербалізації. Практичне дослідження першого виду виявило, що для більшості дітей у оцінці інших найважливішими є зовнішні характеристики: імідж людини, стиль одягу, фізичні дані. Дехто оцінює людей відповідно до їх соціальних досягнень: посади, рівня заробітної платні, наявності матеріальних благ. Окремі діти оцінюють людину за його особистісними якостями, серед яких основними вважають доброту, розум, працелюбність, чесність, уміння ділитися. Узагальнення результатів дослідження другого виду уявлень показало, що більшість дітей має нестійке, ситуативне ставлення до інших людей. Це свідчить про необхідність цілеспрямованого впливу зі сторони педагогів та батьків, яке виявляється у систематичному збагаченні знань дітей про позитивні особистісні риси інших людей, формування мотивації та уміння встановлювати і зберігати позитивні взаємини з ними.

У педагогічному аспекті проблему ціннісного ставлення дошкільників досліджували О. Богініч, С. Плохій, Т. Поніманська, Т. Андрущенко та ін. Вченими проаналізований процес формування системи цінностей, обґрунтовані можливості залучення дітей дошкільного віку до загальнолюдських цінностей шляхом формування ціннісних орієнтацій.

Проблему виховання ціннісного ставлення у дошкільників до людей похилого віку дослідила Ю. Галущинська. Запропонована нею методика формує у дітей уявлення про старість як значимий етап у житті людини, період накопичення і передачі досвіду та мудрості, про значимість людей похилого віку як персоніфікованих носіїв морального досвіду; виховує емоційно-ціннісне ставлення до дідусів та бабусь, а саме: радісні переживання від спілкування, уміння розрізняти емоційний стан людини похилого віку і адекватно на нього реагувати, проявляти співчуття та співпереживання немолодій людині; навчає надавати посильну допомогу людині похилого віку, проявляти турботу про нього; виховує бажання зробити що-небудь приємне для своїх близьких та прагнення керуватися у своїй поведінці порадами старшого.

Вплив сім'ї на формування ціннісного ставлення дитини до інших людей досліджує І. Таран. Зокрема, автор підкреслює те, що ставлення дітей до інших людей постійно розвивається та має свою модальність – емоційно ціннісний аспект, що виражений у прагненні до гуманізації та гармонізації відносин із навколишнім світом. Дані відносини виступають і як умова до повноцінного особистісного розвитку дитини, і як критерій цього розвитку. Автор робить висновок, що емоційно-ціннісне ставлення дошкільників до навколишнього світу загалом і до значимих людей як до соціальної мікрогрупи, зокрема, обумовлене ціннісними орієнтаціями батьків.

На сьогодні проблему ціннісного ставлення розглядають у наступних аспектах: ціннісне ставлення до здоров'я (А. Улановський, Д. Щелкунов, Т. Куйдіна, Т. Галенко, А. Льченко, І. Шаронова), до природи (О. Жебровський, Д. Кузьминська), до праці (С. Коваленко), до майбутньої професійної діяльності (Н. Лебедева), до суспільства і держави (Н. Кубай), до книги (Х. Барна), до батьківства (А. Погорелов) до людини у старшокласників в умовах виховного середовища сільської школи (Н. Шуляк), до іншої людини в учнів шкіл-інтернатів (Л. Філоненко), до дитини-співрозмовника у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу (Ю. Романюк), до людини у молодших школярів у навчально-виховному процесі (О. Третяк), до іншої людини та до світу у дітей дошкільного віку (І. Стівбун).

У процесі виховання ціннісного ставлення до людини дітей старшого дошкільного віку слід залучати до образних мов різних видів мистецтва, до цінностей українського та зарубіжного мистецтва різних жанрів та стилів.

Синтез знань дозволяє досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати у дитини розумові операції аналізу, порівняння, узагальнення тощо. Це особливо важливо для розвитку світоглядних та людинознавчих уявлень.

В українській науці започатковано дослідження філософії інтегративної освіти, її дидактичних і психологічних засад. Зокрема, українськими дослідниками Л. Масол, О. Гайдамакою, Є. Белкіною, О. Просіною доведено, що мистецька освіта й виховання мають базуватися на принципі взаємодії різних видів мистецтв, а саме музичного, візуального, театрального та кіномистецтва.

Сучасна система освіти визначає особливу роль мистецтва у вихованні дітей. Залучення до різних видів мистецтв розвиває емоційно-моральну, духовну культуру підростаючого покоління, пробуджує в нього здатність бачити, цінувати і створювати красу в житті й мистецтві. Кожен вид мистецтва розвиває певні сторони життя за допомогою доступних лише йому засобів виразності. За нашим переконанням, використання різних видів мистецтва у їх органічних взаємозв'язках суттєво покращить процес виховання у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до людини.

У художній культурі види мистецтва існують і розвиваються у взаємозв'язку один з одним. У кожному історичну епоху домінував певний вид мистецтва, впливаючи на інші. В Італії епохи Відродження домінував живопис, у Німеччині XVIII-XIX ст. – музика, у Росії, Франції та Англії XIX ст. – література. Це визначило своєрідність художньої культури в цілому, створило сприятливий ґрунт для впливу домінуючого мистецтва на інші.

Види мистецтва визначаються життєвим матеріалом, на основі якого вони будуються, історичною природою особистості їхнього творця. В історії художньої культури поряд з

посиленням розбіжності й виявленням специфіки кожного з мистецтв протікає й зустрічний процес: посилення їхньої взаємодії, збільшення різноманіття типів синтезу.

Особливий вид синтезу - синкретизм був формою існування давнього мистецтва. Нерозчленована, органічна єдність різних мистецтв від єдиного первородного історичного стовбура культури включала не тільки зачатки різних видів художньої діяльності, але й зачатки наукової, філософської, релігійної й моральної свідомості.

Друга форма синтезу мистецтв — супідрядність, при якому один вид мистецтва домінує над іншим, чи співпрацює з ним. Такі взаємини стали складатися ще в давній архітектурі, яка вступала у взаємодію з монументальною скульптурою, живописом, мозаїкою, іконою. У цьому синтезі архітектура домінувала. Архітектурність ікони виражає одну із центральних, істотних її думок. В ній панують архітектурні лінії, виражається підпорядкування людини ідеї собору, перевага всесвітнього над індивідуальним. Тут людина перестає бути самодостатньою особистістю й підкоряється загальній архітектурі цілого.

Четвертий вид синтезу мистецтв – симбіоз, де мистецтва рівноправно взаємодіють, зливаючись у щось нове. Так, у XVIII-XIX ст. популярною є опера, у якій рівноправно взаємодіють драма й музика. На початку XX ст. народжується естрада - рівноправна взаємодія літератури, музики, балету, театру, цирку. Естрада завжди звернена до аудиторії масовими видовищами з видовищним розважальним початком. Естрада робить настільки специфічний естетичний вплив на глядача, що можна говорити про народження нового виду мистецтва з рівноправного співіснування ряду мистецтв.

П'ята форма художнього синтезу — зняття: одне мистецтво стає основою іншого, в пряму не беручи участь у художньому результаті основними своїми елементами, а будучи присутнім лише в «знятому» виді. Такі, наприклад, взаємини літератури й хореографії в балеті. Літературна основа балету (лібрето, сюжет, драматургічна канва), безсумнівно, важлива, однак у художньому результаті, балетному спектаклі, література не представлена основним своїм елементом – словом. «Зняття» розвилось порівняно пізно – у XVIII ст.

Шостий тип синтезу — концентрація: один вид мистецтва вбирає в себе інші, залишаючись самим собою й зберігаючи свою художню природу. Наприклад, такий синтетичний вид мистецтва, як театр, вступає в художню взаємодію з музикою, літературою, живописом, архітектурою, хореографією, а пізніше з фотографією й кіно. При цьому зберігається специфіка театру, носієм якої є актор.

Сьомий тип синтезу мистецтв – трансляційне сполучення: один вид мистецтва стає засобом передачі іншого. Наприклад, телебачення, кіно й фотографія демонструють у просторі від епохи до епохи добуток театру, естради, балету, живопису, музики. Концентрація й трансляційне сполучення - форми синтезу мистецтв, характерні для новітнього часу, народжуються переважно на основі «технічних» мистецтв XX ст.

Питання інтеграції мистецтв в естетичному розвитку дітей різного віку досліджували Н. Анищенко, Є. Антонович, А. Дмитрієва, С. Дегтярьова, Ю. Калягін, Б. Неменський, Г. Шевченко, А. Зісь, Т. Голінська. У наукових працях В. Алексеевої, О. Бакушинського, Г. Лабунської, В. Щербакова, Т. Цвелих розкривається єднання усього спектру художньої діяльності, накопиченого людством. На думку А. Зіся, жоден з видів мистецтва не може самостійно відобразити багатогранність світу. Різні види мистецтва можуть звертатися до зображення одних і

тих же життєвих явищ, проте кожен з них прагне віддзеркалити ті сторони життя, які не можуть бути у достатній мірі показані іншими видами мистецтва.

Г. Шевченко розглядає проблему взаємодії мистецтв як об'єктивну закономірність розвитку єдиного художньо-культурного процесу. На її думку, взаємодія мистецтв має конкретно історичний характер і є відображенням художнього мислення визначеної епохи. Взаємодія видів мистецтв як результат соціально-культурного розвитку суспільства розглядалася Т. Голінською. Дослідниця вважає, що синтез надає художній картині світу цілісності та гармонійності. Взаємодія видів мистецтв обумовлюється їхньою естетичною природою, генетичною і морфологічною спільністю та єдиними законами художнього мислення.

Дослідники С. Арчажнікова та С. Московська довели, що взаємодія різних видів мистецтв поліпшує сприйняття навчального матеріалу, а це у свою чергу, позитивно впливає на творчий розвиток особистості. Російська вчена Ю. Ушакова зазначає, що комплексна взаємодія різних видів художньої діяльності спрямована на формування цілісної духовної, емоційної, інтелектуальної та фізичної сфер особистості. Розкриття образу літературною та художньо-танцювальною мовою з художнім оформленням сприятиме формуванню в учнів творчого мислення та естетичних почуттів.

Взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання відображено в праці К. Крутецького, Ю. Протопопова, Ю. Полуянова, Л. Рилової та Ю. Фохт-Бабушкіної.

Побудова навчально-виховного процесу на синтетичних засадах створює не тільки міцну базу для усвідомленішого засвоєння навчального матеріалу, сприяє формуванню відповідних вмінь і навичок, а й на основі глибинного аналітико-системного об'єднання раніше розрізнених компонентів видів мистецтв з одночасним підключенням усіх чуттєвих аналізаторів дитини забезпечує появу психічних новоутворень, нових структур та властивостей емоційно-інтелектуальної сфери особистості дитини.

Таким чином, осмислення різних наукових підходів, численних наукових поглядів та сучасних ідей з зазначеної проблеми дозволило зробити висновок, що характер суспільного буття, постійне зростання духовних потреб людини, гармонізація її стосунків з іншими виховують у дошкільників творчі прагнення будувати своє життя за законами краси і добра.

Література:

1. Абишева А. К. О понятии «ценность» / А. К. Абишева // Вопросы философии. – 2002. – № 3. – С. 139-146.
2. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2. – С. 11-19.
3. Голінська Т. М. Естетичний розвиток молодих школярів засобами синтезу мистецтв: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Т. М. Голінська // Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2005. – 217 с.
4. Зись А. Теоретические предпосылки синтеза искусств / А. Зись // Взаимодействие и синтез искусств. – Л. : Наука, 1978. – С. 9-11.
5. Кремень В. Г. Філософія людино центрizmu в освітньому просторі / В. Г. Кремень – Тов. «Знання» України. – К., 2011. – С. 288-295.

6. Слостенин В. А., Чижаква Г. И. Введение в педагогическую аксиологию: учеб.пособие для высш. пед. учеб. заведений. / В. А. Слостенин, Г. И. Чижаква. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – С. 123-148.

7. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – К., 1996. – С. 24-27.

Статья посвящается проблеме ценностного отношения детей старшего дошкольного возраста к человеку. Проанализированы педагогические условия воспитания ценностного отношения к человеку средствами синтеза искусств.

Ключевые слова: ценностное отношение, ценностное отношение к человеку, искусство, синтез искусств.

The article is devoted to the problem of education value attitude preschool children to man. Analyzed pedagogical training provided value to human beings by means of the synthesis of the arts.

Key words: value ratio, value relationship to the person, art, synthesis of the arts.